



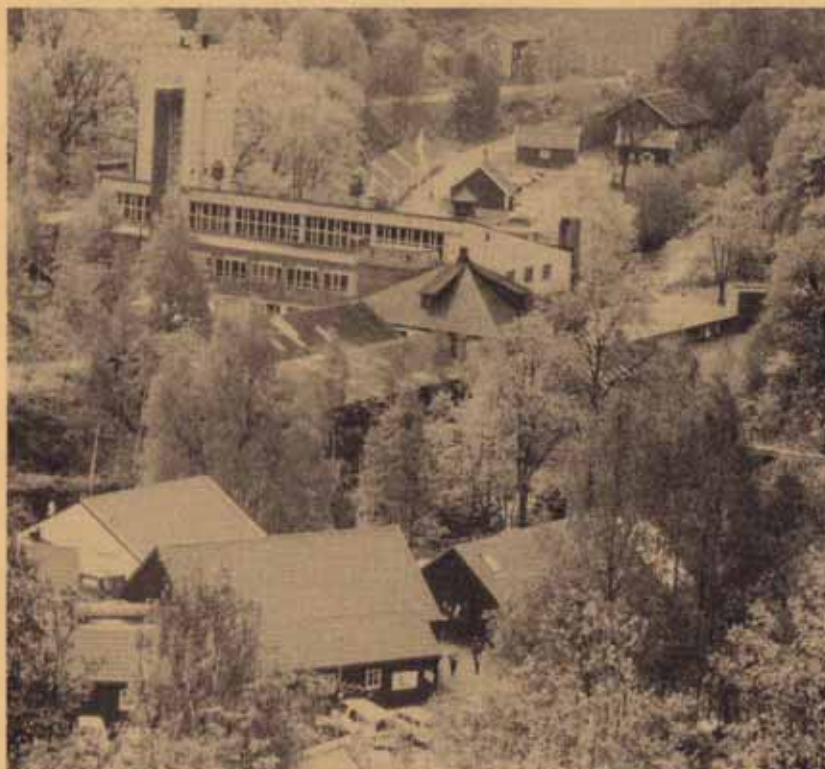
Fossen på Bærumsverket som en gang var den viktigste kraftkilden.

over ubøyelighet eller hårdhet fra deres side. De forsyner oss med arbeid og selger oss korn til rimelig pris slik at vi med takknemlighet erkjenner de goder vi har fremfor mange andre», heter det i en uttalelse fra foreningen på Bærumsverket sommeren 1850. Nå betyr jo ikke dette at alt var idyll i Verks-gata, og foreningen antyder til slutt at det nok er ting som burde endres.

Meget ble da også endret etter hvert både på verket og i Verks-gata. Etter år med motgang og stagnasjon var det tilsynelatende forbi. Etter 350 år var det slutt og jernstøperiet ble nedlagt. En ny tid stilte samtidig andre krav til boligstandard og Verks-gata ble liggende øde og tom inntil utbyggerne på Bærums Verk satte igang og gjorde det gamle verksområdet til serviceområde for tusenvis av nye mennesker som ikke har annen tilknytning til Bærumsverket enn at de har fått sine hjem på verkets grunn. Idag er Verks-gata et sjarmerende stykke næringsliv knyttet til det nye handelssentret på den andre siden av elva. Verks-gata lever, og det er viktig å understreke at gata nok er et kulturminne, men det er ikke noe folke-museum.

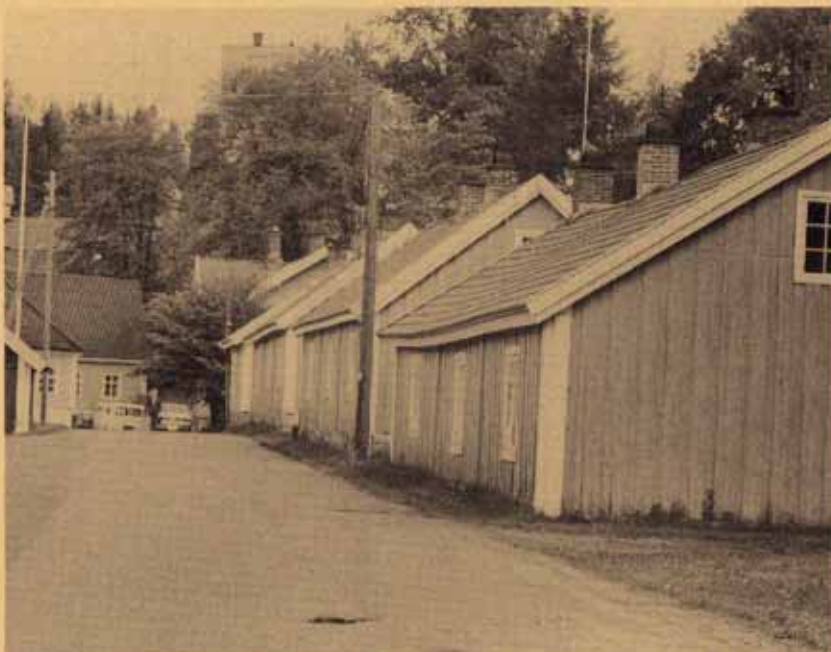
Utgitt av Kulturadministrasjonen i Bærum kommune
Tekst: Michael Sars - Foto: Knut Helbak
Trykt i Asker og Bærums Budstikkens trykkeri

Verks-gata på Bærums Verk



En rekke med lave grå hus, en del rødmalte uthusbygninger, en av dem med klokketårn, moderne skilter som viser til parkeringsplasser langs Lomma, en lang, lav og stilren herskapsbolig fra 1760-årene med to små like gamle portstuer foran. Smårutede vinduer, blomster i vinduskarmene, små skilt med gotiske bokstaver som forteller at her er det forskjellig form for næringsvirksomhet. Dette er Verks-gata på Bærums Verk idag. Før kalte man den vel bare gata, og livet der var noe anderledes enn idag. Men liv var det der, i en hardere virkelighet før gata ble kulturminne.

Jernverket



Verksgata før restaureringen begynte og de siste arbeiderne på verket ennå bodde der.

Bærums Verk var et av de eldste jernverkene i landet og den første industribedriften i det som skulle bli Bærum kommune.

I begynnelsen av 1600-tallet ble det funnet jernmalm både i Kirkerudåsen og i Eineåsen. Rester av gruvene kan man ennå se. Til å begynne med ble denne malmen kjørt til byen og smeltet i tre jernhytter ved Akerselva, men i 1610 ble grunnlaget til Bærums Verk lagt da Paul Smelter bygget den første jernhytten på Vøyen og senere en jernhytte til ved Gommerud gård, og siden har verket ligget på denne gårdens grunn. Dette skal imidlertid ikke være noen historie om Bærumsverket, men en liten innføring i noe av det som dannet miljøet rundt det gamle verket med Verkskata som det naturlige sentrum.



Klokkebua fra 1800 med verksklokken som ringte til arbeid og fest, i sorg og glede. En gang var det handel i bua.

En stat i staten

Bærumsverket ble på mange måter en stat i staten i forholdet til resten av Bærum og befolkningen der. Dette var vanlig ved de gamle jernverkene med deres privilegier, spesielle regler som dominerte arbeidslivet, og det patriarkalske forholdet mellom verkseieren og de som arbeidet ved verket. Jernverket kom allikevel til å sette sitt stempel på Bærum gjennom 350 år. Verket opplevet både motgang og medgang, men midt på 1800-tallet ble det stadig vanskeligere og i mai 1874 ble ilden under masovnen på verket slukket. Det var slutt på malmsmeltingen. Bærumsverket var det siste norske verket som ga opp konkurransen med de moderne jern- og stålverke-
ne ute i Europa. Et jernstøperi kom istedet, mekanisk verk-
sted, trevarefabrikk og dørfabrikk.

Idag er det slutt, men Bærumsverket lever likevel, ikke minst på grunn av boligreisingen på Toppenhaug, Helset, Sleiverud og Gullhaug. Takket være den gradvise avviklingen av virksomheten på verket, finner vi fremdeles mange av de gamle bygningene på de gamle tomtene. Fire av husene på verket



Gata slik den er idag.

er fredet, resten er i høyeste grad bevaringsverdig. Ikke bare fordi det er gamle hus, men fordi de samlet gir et bilde at et arbeidsmiljø som har utviklet seg gjennom generasjoner. Bærumsverket er idag et kulturhistorisk klenodium som er enestående i Norge.

Selve livsnerven

Verksgata er selve livsnerven. I hundreder av år har sleder og kjerrer kjørt gjennom den på vei til Sandvika med kanoner, kuler, stangjern og ovner. Nesten like lenge har verkets folk og Bærums-bøndene kjørt malm til masovnen på verket fra skip som losset i Sandvika, under malmskriverens årvåkne blikk. Huset hans står ennå, men der losseplassen lå, går Sandviksveien og E 18 idag. Husene i gata har selvfølgelig endret seg i takt med utviklingen. De er ikke de samme som i verkets storhetstid. Tidens tann har krevet sitt sammen med nye behov, men slik gata er idag er den et levende bilde på hvordan det gamle verkssamfunnet var. Vi har liknende eksempler på arbeiderboliger og driftsbygninger ved andre jernverk, men ingen husrekke er så godt bevart og ingen steder er det man kan kalle verksmiljøet såpass uberørt som på Bærumsverket.

Verksgata var avslutningen på den gamle veien fra sjøen og opp til Bærumsverket, inntil Ankerveien kom over Steinshøgda i begynnelsen av 1800-tallet og den nye Lommedalsveien i 1870-årene. Den gikk forbi den gamle hovedbygningen fra 1760-årene frem til masovnen, som lå der Løvenskiold-Vækerø idag har sitt byggvarehus i støperibygningen. Rester av den siste masovnen kan man ennå se i kjelleretasjen. Det var flere hus i Verksgata tidligere, men det som er igjen av bebyggelsen danner en enhet som forteller atskillig om livet på verket. Det er solide hus, bygget av verkets folk med tømmer fra verkets skoger og i den enkle stilen som preger de gamle våningshusene på gårdene i Bærum. Noen av dem står ennå. Er man interessert i bygningshistorie, kan man sammenlikne Verksgatas arbeiderboliger med den staselige forvalterboligen fra



Den gamle, fredede hovedbygningen på verket bygget av Anna Krefting i 1760 med en av portnerstuene (1770) til høyre og Verksgata i bakgrunnen.

1890. I dag er fem av de gamle husene igjen i Verksgata og det var 13 leiligheter i dem fra 37 til 65 kvm. I tillegg kommer forvalterboligens to leiligheter og stallkarboligen, som ligger nede ved elva på den andre siden av gata. Det hørte jordvei til boligene og uthusene lå nede ved elva.

På den andre siden av Verksgata ligger Klokkebua, med verksklokka i tårnet, den ringte til arbeid og fest, til sorg og glede. Her var den første landhandelen i Bærum. Verket hadde mange arbeidere og det dreiet seg om en forholdsvis stor konsentrasjon av folk på et lite område, folk som for det meste var avhengig av å kjøpe mat. Bærumsverkets regnskaper viser at det ble kjørt hundrevis av lass med korn og forskjellige matvarer fra Christiania til verket på 1700-tallet. Etter hvert overtok verkseierne meget av byborgernes funksjoner som kredittgivere til bøndene i Bærum samtidig som også befolkningen utenom verket handlet i krambua der. Det var heller ikke uvanlig at arbeiderne på verket tok lønnen ut i matvarer, og ofte kunne det gå med varer for mer enn fortjenesten.

I verkets regnskapsbøker kan man finne folk som har såpass meget utestående at det er vanskelig å se hvordan de noen

gang skulle kunne betale sin gjeld. Avstanden mellom arbeidsgiver og arbeidstaker var utrolig stor, men Bærumsverket var et utpreget patriarkalsk samfunn der verkseieren følte ansvaret for sine arbeidere, som trolig hadde det bedre enn lønsmottakere flest i det gamle Bærum.

Et lukket samfunn

På mange måter var Bærumsverket et lukket samfunn og et lagdelt samfunn. Det var forskjell på biltskjæreren som laget modellene til ovnene og malmarbeiderne som dumpet malmen ned i flammene på masovnen, der var vanlige arbeidere og det vi idag ville kalle funksjonærer, proviantforvalter, bokholder, skolelærer. De sosiale forholdene var gode sammenliknet med det som var vanlig utenfor Bærumsverkets grenser. Verket fikk tidlig sin egen fattigkasse og før 1740 ansatte verkseieren (Anna Krefting) egen skolemester på verket for verkets barn og sørget for vedlikehold av bygningen. Skolemesteren skulle også holde andakt for arbeiderne ved masovnen om søndagene, for når ovnen var tent, gikk arbeidet døgnet rundt.

Bærums Verk fikk forøvrig sin egen faste skole i begynnelsen av 1800-tallet. Det var soknepresten i Asker (Bærum hørte til Asker sogn den gangen), Jacob Neumann, som hadde utarbeidet skoleplanen som har fått en hedersplass i norsk skolehistorie. I tillegg til skrivning, regning og religion, innførte Neumann historie, naturfag, husholdningslære, sang og gymnastikk i verksskolen i Bærum. Dette kan være noe av forklaringen på den interessen Marcus Thranes arbeiderforeninger ble møtt med ved Bærums Verk en drøy mannsalder senere. Etter innbydelse fra arbeiderne på verket kom Thrane til Bærum i juli 1849 og i løpet av sommeren hadde arbeiderforeningen på verket 139 medlemmer. Det var en meget aktiv forening, den stiftet sparekasse og assuranceselskap, holdt regelmessige møter og fester. Den var imidlertid ikke noen politisk kamporganisasjon og døde bort etter et par år. «Vår forening har den lykke å kunne berømme sine husbonder. Ingen klager